

Jozef Ignác Bajza – ukážkový osvietenec

Branislav Michalka

24. apríla 2020 ✚ **História** ✚ **Slovenské osobnosti**

Časovo prvým národným osvietencom môžeme nazvať Bajzu, ktorý dokonale spĺňa horeuvedené kritéria. V roku 1777 prichádza do Viedne, v ktorej nehatane vládne rozkladná ideológia a zasahuje aj panovnícky dvor. Manžel Márie Terézie, cisár František Lotrinský je členom slobodomurárskej lóže a rád koketuje s osvietenskými bludmi. Bajza študuje za kňaza vo viedenskom Pazmaneu, kde mu prednášajú známi osvietenský teológovia J. V. Eybel a J. M. Pehem, s ktorými sa Bajza stotožnil.

Kto bol Eybel? Jeden z hlavných predstaviteľov febronianizmu, osvietenského protipápežského hnutia vo vnútri rakúskej katolíckej Cirkvi. Duchovným otcom febronianizmu bol biskup Johann Nikolaus von Hontheim, ktorý podpisoval svoje protipápežské diela ako Febronius. Tento podvratný živel bol podporovaný ďalším infiltrovaným nepriateľom Cirkvi, osobným lekárom Márie Terézie holandského pôvodu, významným slobodomurárom Gerardom van Swietenom. Jeho vplyv bol taký, že ho cisárovná poverila dokonca reformou viedenskej univerzity!

Čo je pre našu tému zaujímavé: realizáciou febroniánskej reformy v Uhorsku bol poverený slovenský osvietenec Adam František Kollár, veľký ctiteľ štátu na úkor Cirkvi, bývalý rehoľník, ktorého diela boli na pápežskom indexe zakázaných kníh. Van Swieten ho osobne odporučil cisárovnjej. Kollár si za spolupracovníka vybral ďalšieho slovenského osvietenca Jozefa Bencúra de Jeszenova, profesora na evanjelickom lýceu.

Eybel, duchovný súputník horeuvedených, bol prominentným profesorom kanonického práva, ktorý svoje protipápežské a protikatolícke zmýšľanie prestal nakoniec skrývať a musel v roku 1779 opustiť seminár. Nestratil sa. Jozefínska doba mu priala a stal sa správcom pre oddelenie duchovných a tolerančných záležitostí v Linci, kde sa významne podieľal na likvidácii kláštorov. V roku 1782 vydal anonymný spis Čo je to pápež? a ďalšie protikatolícke spisy. V roku 1784 mu bolo pápežským breve zakázané publikovať a jeho Úvod do katolíckeho cirkevného práva bol daný Cirkvou na index. Taký bol Bajzov vzor. On sám bol horlivým zástancom jozefínskych proticirkevných reforiem a štátnej kontroly nad Cirkvou.

Na fare v Dolnom Dubovom, kde pôsobil od roku 1783 do roku 1805, mal neustále spory so svetskou vrchnosťou ohľadom majetkových záležitostí, ale aj cirkevnou ohľadom neplnenia kňazských povinností. Jeho oponent, panský úradník Kovács, ktorý na neho podal žalobu k cirkevnému súdu, je považovaný automaticky za luhára a jeho charakteristika Bajzovej povahy je považovaná za prehnanú. Ak sa však pozrieme nestranne, tak presne tie isté povahové črty vystupujú v neskoršom Bajzovom spore s bernolákovcami, kde ich nikto nepopiera. Každopádne je to zvláštny portrét služobníka Kristovho.

Kovács charakterizoval Bajzu ako blázna (homo lunaticus) a zúrivca. Zaujímavé je, že údajne neustále vyhľadával spory nielen s panstvom ale aj s poddanými. Neštítal sa ani verejnej inzultácie, zbil árendátora grófa Erdödyho a niekoľko ďalších odporcov, čo je u kňaza veľmi povážlivé. Svoje zanedbávanie kňazských

povinností a častú neprítomnosť na fare ospravedlňoval svojou literárnou činnosťou, čo je u kňaza, ktorý ma na starosti spásu duší, zvláštna priorita. Obhajoval sa, že čas mu zaberajú spory s cenzúrou a pobyt v tlačiarňi. Že spor nakoniec Bajza v roku 1796 vyhral, nemusí byť ani tak svedectvom o jeho bezúhonnosti ako možno o celkovom stave osvieteniského kléru, ktorý ho súdil.

Pozrime sa na jeho názory. Už jeho prvá publikácia *Rozličné verše* z roku 1782 neprešla cez cirkevného cenzora, ktorý bol Slovákom. Bajza rafinovane poslal spis do Viedne, kde Nemec Hoffinger, pravdepodobne vôbec nevediaci po slovensky, či sám podobne orientovaný, vydanie textu povolil. Slovenský cenzor bol pohoršený a obvinil Bajzove epigramy, že sú proti zdravému rozumu a cirkevnej disciplíne. Množstvo epigramov je skutočne výrazom Bajzovho febronianizmu a osvietenstva.

Útočí v jozefínskom duchu proti kláštorom, proti – podľa neho zbytočnému – formalizmu vo viere, proti bočným oltárom a pod. Skrátka vidíme názory bežného katolíckeho modernistu. V epigramoch velebí francúzskych osvietenecov: „Tí, ktorí ľud jedom krmia a napájajú, tí podľa všetkých zákonov smrťou sú trestaní a sú jej hodní; a od týchto trestov sú doteraz oslobodení len francúzski kuchári.“ Nie je ťažké domyslieť si, akým „jedom“ to dovtedy ľud krmili, kým neprišli „francúzski kuchári“ Voltaire a Rousseau.

V druhom diely svojho románu René mládenca príhody a skúsenosti sa jeho osvieteniské pretencie prejavili naplno. Hlavný hrdina René putuje po Hornom Uhorsku a túto púť využíva Bajza na prezentáciu svojich názorov na Cirkev. Kritizuje sv. omšu, život v kláštoroch, celibát a údajnú prepracovanosť farárov. Kniha je skutočnou studnicou osvieteniských múdrostí. Hneď v druhej kapitole začína posmech zo ženských kláštorov, matka predstavená je zaostalá, lebo nechápe reformy Jozefa II., breviár je nanič, lebo je v latinčine.

V ďalšej kapitole zas René prichádza dokonca s cirkevnou reformou: chce rušiť bočné oltáre, nechýba ani vtip o cigánovi, ktorý sa vysmieva z viacerých omší slúžených naraz; spomína stôl miesto oltára, ide okresať výzdobu v chrámoch a dať ju na chudobných, uctievanie obrazov svätých nie je povinné, obmedziť uctievanie ostatkov svätých, obmedziť odpustky a „konečne by sa na patričných miestach už raz mohlo porozmýšľať o tom, či by nebolo chvályhodnejšie, cnosti osožnejšie a nepomohlo by dosiahnuť cieľ celej cirkvi aj každého človeka osobitne, keby sa všetky pobožnosti — nevynímajúc ani obeť omše svätej — konali v materinskom jazyku každého národa ...“ Skrátka pred očami máme pravého progresívneho katolíka.

Po revolučných udalostiach koncom 18. storočia a následnom krviprelievaní sa aj Bajza trochu upokojil. Osvietené názory si pravdepodobne ponechal, avšak keď ho arcibiskup Rudnay vymenoval za kanonika v Bratislavskom dóme, rozhodol sa mlčať. Osud francúzskej cirkvi, v ktorej zrušili nielen kláštory, ale zhabali aj celý cirkevný majetok a kňazov vraždili, mu bol výstrahou, že by zrejme pri podobných „reformách“ došlo aj na diecézných kňazov, poslov osvety. A to by nemuselo dopadnúť dobre, pretože kanonik Bajza, horliteľ proti mníšskej hrabivosti, zanechal po sebe v hotovosti 7223 zlatých, na svoju dobu značný obnos.

Bratislavský generálny seminár

1. júna 1784 otvorili v priestoroch bratislavského hradu generálny kňazský seminár (resp. presťahovali ho z Budína) ako pobočku teologickej fakulty viedenskej univerzity, ktorá už bola dokonale osvietená slobodomurárom van Swietenom. Cieľom bolo šíriť túto osvetu do Uhorska. Rektorom viedenskej univerzity

bol Stephan Rautenstrauch, hlavný poradca Jozefa II. ohľadom reformy teologického štúdia. Jemu podliehal aj bratislavský seminár. O úrovni „katolíckosti“ tohto štúdia nemusíme byť na pochybách.

Z viedenskej univerzity prešli do Bratislavy: Anton Bernolák, Jur Palkovič, Martin Ružička a z Budína prišiel Alexander Rudnay a ďalších 46 študentov. Mená príšielcov nie sú v slovenskom obrodnom hnutí zanedbateľné. Všetci dostali v seminári takú teologickú prípravu, akú si len vieme z horeuvedeného domyslieť. Určite vyšli zo seminára dokonale teologicky osvietení. Sám Bajza, vtedy už osvietený kňaz, si nevie bratislavský seminár vynachváliť: „...stánok múdrosti, kde múzi své bidlo položili, z Helikónu tak na Parnas sa prekročíc...“

Pod vplyvom tejto ustanovizne sa sformovalo myslenie väčšiny buditelov z prvej etapy slovenského obrodovania. Z nich sa usporiadalo hnutie bernolákovcov a oni vtlačili, spolu so slovenskými luteránmi odchovanými na nemeckých univerzitách filozofiou Hegela, Fichteho a Schellinga, pečať a tvar slovenskému národnému hnutiu až do príchodu ortodoxnejšej katolíckej národnej reakcie koncom 19. storočia.

Samotný seminár sa postupne viac a viac prispôboval osvietenскеj atmosfére. V roku 1786 v ňom musel prestať učiť františkánsky rád spirituálov a namiesto nich prišli osvietení absolventi teológie z Viedne. V roku 1788 odvolali rektora Andreja Szabóa a nahradil ho Juraj Frank zo Sedmohradska, ktorý prednášal o náboženskej tolerancii. Knihovníkom sa stal Jur Palkovič, ktorý začal hojne objednávať francúzske osvietenске knihy z Benátok, vtedy centra liberálneho katolicizmu na území Svätej rímskej ríše.

Palkovič natešený osvieteným vývojom si do súkromného denníka 17. 12. 1787 zapísal, že v prednáškovej sále generálneho seminára majú pokrokové busty Voltairea a Rousseaua. O kňazský dorast bolo teda dôkladne postarané. Dochoval sa zoznam odporúčanej literatúry pre seminaristov, Nova bibliotheca theologica selecta, plný francúzskych jansenistických a galikánskych kníh, Febroniových spisov i Muratoriho liberalizmu. Tento zoznam sa dochoval v knižnici Antona Bernoláka.

pokračovanie v 3. časti

I. časť: <http://christianitas.sk/osvietenstvo-na-slovensku-a-cirkev/>

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/jozef-ignac-bajza-ukazkovy-osvietenec/>